

NEF'İ DİVANİ VE SİHÂM-I KAZÂ'NIN ZİHNİYET, EDEBİLİK VE İÇERİK BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

*Nurettin ÇALIŞKAN***

ÖZET

Divan edebiyatının yalnızca dil ve üslup değil, zihin yapısı bakımından da oturmuş bir geleneği vardır. Bu zihin yapısının temelinde Osmanlı toplum düzeninde yürürlükte olan ahlaki tutumlar ve gelenekler bulunur. 17. yüzyılın kendine özgü üslubu ile öncü divan şairi Nefî'nin Türkçe ve Farsça divanlarında bu geleneğin özü samimi bir dil, sade ve ahenkli bir üslup ile yansıtılır. Divanlarındaki nazımından şairin güçlü bir karakterinin ve ahlaken temiz bir kişiliğinin olduğu anlaşılır. Sihâm-ı Kazâ ise bu geleneğin uzağında ahlaki yönden temiz olmayan içeriği, kusurlu dili ve şiiriyetten uzak üslubu ile kabul görmemiş bir eserdir. Nefî üzerine Ebuzziya Tefvik tarafından 1877 tarihinde yayımlanan kitapçıkta, eserin Nefî Divanı kadar nitelikli ve edebi olduğu ispat edilmeye çalışılmışsa da, Tanzimat'tan başlayarak bugüne değin yayınlanmış edebiyat tarihleri, şiir şerhleri ve antolojilerinde Sihâm-ı Kazâ'dan bahsedilmediği ve şiirlerine yer verilmediği görülmüştür. Cumhuriyet döneminde aynı yaklaşım devam etmiş, eser Nefî'nin hayat hikâyesine malzeme temin eden bir biyografi kaynağı gibi değerlendirilmiştir. İlginçtir ki Sihâm-ı Kazâ'nın şiir severlerin hafızasına kazandırdığı beyit sayısı yok denecek kadar azdır. Eser şöhretini içerdiği şiirlere borçlu değildir. Bu çalışmada bunun sebeplerine ışık tutulacaktır. Sihâm-ı Kazâ'daki şiirlerin hem içerik hem de üslup bakımından muhafazakâr Türk toplumuna hitap etmesinin mümkün olmadığı örneklerle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Karşılaştırmada kriter olarak sadece Türk halkının zevk-i selimi değil, aynı zamanda Nefî Divanı'ndaki şiirler esas alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nefî, Nefî'nin Türkçe Divanı, Sihâm-ı Kazâ, zihniyet, üslup, edebilik.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Ökt. SDÜ YDYO, El-mek: ncaliskan@sdu.edu.tr

“A CRITICAL COMPARISON OF NEF’İ’S DIVAN AND SİHÂM-I KAZÂ WITH REGARD TO ITS CONTENT AND MESSAGES”

ABSTRACT

Ottoman Divan Literature represents a well-established tradition not only in style and linguistic codes but in terms of its moral values. Beneath its mental framework there is a set of ethical and social norms and attitudes that were in practice in the Ottoman society for many ages. Nefî is one of the pioneering poets of the divan poetry with his originality in harmony and style. In his Turkish and Persian Divans, he reflects the essential patterns of the mental tradition in a sensitive language. In his verses he displays a distinctive personality with high moral values. On the other hand, *Sihâm-ı Kazâ*, a collection of satirical poems, has never been well received due to its flawed language and mental incongruity with the public moral standards. In a book on Nefî and his literary qualities published by Ebuzziya Tefvik in 1887, it has been claimed that *Sihâm-ı Kazâ* has almost the same literary qualities as Nefî’s Divan. Despite this, when poetical commentaries and anthologies published since the Tanzimat period are examined, it may well be observed that they do not present any poems from this work. It is also interesting that poetry lovers or readers hardly keep any distiches from this work in their minds. The book does not derive its fame from its content. In this study the fact that the poems in *Sihâm-ı Kazâ*, in terms of content and style do not correspond to the typical conservative Turkish people’s literary pleasure is to be discussed in examples quoted from both works.

Key Words: Nefî, Nefî’s Turkish Divan, *Sihâm-ı Kazâ*, mentality, moral values, literary value.

Giriş

*Sihâm-ı Kazâ*¹ 17. asırda yaşamış bazı devlet adamları ve şairlerin ahlak ve edep dışı bir üslupla hicvedildiği manzum bir mecmuadır. İlginçtir ki bu eser Osmanlı edebiyatı tarihiyle ilgili çalışmaların başladığı 19. asırdan itibaren Nefî’nin ve Osmanlı edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak tanıtılmıştır. Ancak Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi Türk edebiyat araştırmacılarının yayınlarında esere methedildiği ölçüde yer verilmemiştir. Eser yeni harflerle ilk kez 1943 gibi geç sayılabilecek bir tarihte yayınlanmıştır. Modern edebiyat araştırmacıları eseri tekrar basılmayan bu yayından çok sonra, 1998’deki neşri ile tanımaya başlamıştır. Günümüz Türk okuyucusunun, şiir severlerin ve araştırmacıların esere ilgi göstermediği ve eserin okunurluğunun şöhretinin çok gerisinde olduğu gözlemlenmektedir. Burada yayının edebi değil akademik sebeplerle yapıldığı fark edilmektedir. Eserin araştırmacılar tarafından bu kadar ihmal edilmesinin ve edebiyat okuru tarafından da beğenilmemesinin muhtemel sebepleri bu ve müteakip yazılarda ayrıntılı olarak izah edilecektir.

¹ Makalede *Sihâm-ı Kazâ* metni için Metin Akkuş, *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ yay., Ankara 1998, takip edilmiştir. *Sihâm-ı Kazâ*’nın ilk üç kaside (K) ve altı bentlik Terkîb-i Bend (Tb) uzun şiirler Kitâ-i Kebir (Kb) ve dörtlükler ise (M) olarak kısaltılmıştır. Şiirlerin ve beyit alıntılarının sonundaki harfler şiirin türünü, birinci rakam şiirin kitaptaki sırasını, ikinci rakam beyit şiir içindeki numarasını verir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Türkçe Divan'da Nefî'nin Şairliği

17. yüzyıl, geçen üç asırda klasik edebiyatımızın her bakımdan geliştikten sonra kemal derecesine ulaştığı bir dönemdir. Türkçe, yüzlerce şairin kaleminde işlenerek saflaştı ve bu yüzyılda okuyucuya edebi haz veren bir nazım dili halini aldı. Bu yüzyıla kadar divan şiirinde bütün dil ve ifade biçimleri denenip kullanıldığı ve özellikle kaside türü kullanılan biçim ve kalıplar bakımından son halini aldığı için, nazım türlerinde yeni biçim ve söyleyiş arayışları başladı. Şeyhulislam Yahya, Nevizâde Atâî, Nâîlî, Şeyhulislam Bahâî, Neşâtî ve Nâbi gibi şairler divan şiiri geleneğinin bu yüzyıldaki temsilcileri olarak ürünlerini verdi.

Nefî de bu dönemin en tanınmış siması ve divan edebiyatının zirve şairlerindedir. Çığır açıcı hususiyetleri ile bahsi geçen çağdaşlarından daha farklı bir ilgiye mazhar olmuştur. Sabrî, Edirneli Ali ve Fehim gibi döneminin birçok şairi onu üstat kabul ederek birçok şiirini tanzir etmişlerdir. Kendisinden sonra gelen Nedim, Şeyh Galip ve Keçecizâde İzzet Molla gibi büyük şairler kendi şiirlerinin güzelliğini Nefî'nin şiiri ile kıyas ederek onu yüceltmişlerdir. Vasfi Mahir Kocatürk onun Türk şiiri için ne ifade ettiğini Bâki ile kıyaslayarak şöyle özetler:

“Taşkın bir enerji ile dolu olan ifadesi, bol ilhamının tazyikine tâbi olarak canlı bir şekilde akmış ve Bâki'de hakiki şiir unsuru haline gelen lâfız sanatlarını tabii olarak ikinci plana düşürmüştür. Daha doğrusu şiirinin kuvveti sanatının maddî unsurlarını kendi içinde eriterek, tamamen canlı yeni bir dil meydana getirmiştir. Gerçekten dilin vuzuh, selâset, fesahat, belâgat ve ihtişam vasıflarını şiirin temel unsurları olan ritm, lirizm, renk ve ruh ile kaynaştırmış bir şair daha bütün edebiyatımızda yoktur. Onun için Nefî'ye muayyen bir büyük devredeki Türk Dili'nin yani Osmanlıcanın tekâmül zirvesi gözüyle bakabiliriz. Nefî, dil ve ifadede hâkimiyetin ve zevk-i selimin timsalidir.”²

Türkçe ve Farsça divanlarının içeriği ve ortaya koyduğu nazım gücünden, Nefî'nin nitelikli bir tahsil gördüğü ve bu iki dilde nadir rastlanan bir şairlik kabiliyeti ve kudretine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Onun divan şiirinde müstesna bir yer edinmiş ve bugün hala şiir severlerin zihninde derin bir tesir bırakmış olmasını, edebiyat tarihçileri yine onun özellikle Türkçe Divanı'ndaki nazımından hareketle açıklamaktadır. Mazhar olduğu hüsn-i kabulün birinci sebebi, Türkçenin inceliklerine en üst seviyede vakıf olmasıdır. Abdülkadir Karahan'a göre Nefî,

“Vezni istediği gibi rahatça kullanmakta, kafiyelere zahmet çekmeden hâkim görünmektedir. Sesi daima gür ve toktur. Kendine güvenini, hemen her kasidesinde, her gazelinde izlemek mümkündür. ... Nefî şiir tekniğine hâkimiyet bakımından âdetâ kusursuzdur. Vezni de, kafiyeyi de sanki kendi düşünce ve duygularına râmetmektedir. Zengin sözlüğü, hemen hemen hiç işitilmemiş, hiç ellenmemiş, hiç örselenmemiş kelime ve deyimleri arayıp bulmasını bilmiştir.”³

Haluk İpekten onun divan şiirine kazandırdığı yenilikleri *vuzûh ile belagat, âhenk, mübâlağa ve fahriye* olmak üzere dört başlıkta değerlendirdi. Şiirinde âhenk oluşturma ve taklid-i ahengi denilen ses yoluyla anlamı yansıtmaya ustalığını Türkçeye hâkimiyetine bağlar:

“Söylediklerini açıkça, düzgün ve üstün bir âhenk içinde söyler. Kelimeler, Nefî'nin şiirinde büyük bir musiki ve âhenk yeteneği kazanırlar; tunç gibi ses verirler. Çirkin sesli, cılız, söylenişi kulağa hoş gelmeyen kelimeleri kullanmaktan kaçınır. Mısraları, yüksek, tantanalı ve muhteşem bir orkestra sesi verir. ... Aynı zamanda bu mükemmel âhengi anlamla birleştirme ustalığını da göstermiştir. Bir savaş alanını anlatırken asker

² Abdülkadir Erkal, *Divan Şiiri Poetikası* (17. yy.), BDK Yay., 2009. s.108

³ Abdülkadir Karahan, *Nefî Divanı'ndan Seçmeler*, KB Yay., 1992. s. 15

*kalabalığını, savaş alanının dehşetini, topların gürültüsünü, kılıç şakırtılarını mısralarında duyurur.*⁴

Divan şiirinin şahsi yönelişlere az imkân veren sıkı kurallarına rağmen, üslubunu okuyucuya güçlük çekmeden hissettirmedeki hüneri olağan üstüdür. Bundan ötürü, kendisine gelene kadar inşası tamamlanmış olan divan şiirine ve bilhassa kasideye biçim yönünden yenilik getirmiş ve bir anlamda duraklama devresi geçiren kasideye taze bir ruh vermiştir. Bazı kasidelerinde *nesib* bölümü yerine doğrudan fahriye ile veya nazım felsefesini aktardığı mısralarla giriş yapar ve kendisinin deha çapında bir şair olduğunu defalarca ilan etmekten çekinmez. Sanat ve şiirinin köklerinin ilahi kaynaktan beslendiğini *Türkçe Divanı*'nın daha ilk şiiri olan *sözüm* redifli fahriyeden ibaret na'tında dile getirir.⁵ Gulûv yani en aşırı düzeyinde bile son derece olağan biçimde kullandığı mübalağanın, şiirin anlam derinliği kazanmasında bir vasıta olabileceğini ispat eder. Özellikle Rahşiyiye'lerinde atların hızını tasvirde yaptığı mübalağa ve oluşturduğu ahenk şiir dilinde numune-i timsal kabul edilir. İpekten'e göre Nef'i'nin ifrat gibi görünen hayalleri ve abartılı mübalağası, üslubunda bulunan ahenk ve inandırıcı dille hafifler ve okuyucuyu tedirgin etmez:

*“En olmayacak şeyleri olağan gibi gösterir. Övdüğü en sessiz, en yumuşak kişi, Nef'i'nin sihirli kalemiyle bir kahraman haline gelir. Bunun için Nef'i, kediyi kaplan gibi yurtıcı ve atılğan, Nedim de kaplanı uslu bir kedi kadar yumuşak gösterir. ... Nef'i'nin mübalağada ayrı bir özelliği vardır. Şiirlerindeki aşın abartmaları örtmek, hafifletmek için mutlaka bir çare bulur. Bir açık kapı bırakır: Şiirdeki aşırılık önce okuyucuyu taşkınlığa düşürür, hayal gücünü zorlar. Bu kadarı da olur mu dedirtir. Sonra düşününce beytin bir yerinde Nef'i'nin bunu açıkladığını, hiç olmazsa kesin söylemeyip şüpheli bıraktığının farkına varır. Hatta bazen, söylediğinin tam tersine bir anlam verdiğini de görerek rahatlar.”*⁶

Geleneği gereği, divan şiirinde her bir beyit anlam olarak bağımsız bir birimdir. Nef'i'nin kasidelerinde ise, nesib, teşbib, methiye ve fahriyenin her bir beyti cümleye ve bu bölümler de anlam bütünlüğü olan ayrı birer şiire dönüşmüştür. Veziriazam Kuyucu Murad Paşa'ya sunduğu bir kasidede yaptığı tegazzülde, sevgilinin *yan bakışı* ile ilgili bütün mazmunları son derece sanatlı bir dil ve tertiple bütün bir portrenin unsurlarına dönüştürür. Oluşan istiarenin zemini ile okuyucuya sanki Murad Paşa'nın Anadolu'da Celali isyanlarını bastırma görevi sırasındaki icraatı hatırlatılmaktadır.

*Gamzen ne dem ki tîg çekip hûn-feşân olur
Uşşâk-ı dil-figâra ecel mihrîbân olur
Çeşmin o Kahramân-ı gazab-nâkdir senin
Kim hışmı zâ'il olsa dahî bî-emân olur
Kim gördü böyle hindû-yı mest-i kemîn-güşâ
Kim bir hadengi âfet-i cân-ı cihân olur*

⁴ Haluk İpekten, *Nef'i: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., 1996. s. 92

⁵ Horata klasik na'tlerden farklı olan ve muhtevasıyla onun kişilik özelliklerini yansıtan bu kasidede, şair Peygamberimizi övme amacını unutmuş ve na'tin temel özelliği olan tevazu ve hiçliğin yerini mağrur bir eda almış görünse de, istiare zeminini öncelikle Hz. Peygamberin oluşturduğunu açıklar:

“Nef'i'nin “sözüm” redifli kasidesinde de, her ne kadar fahriye ön plana çıksa da, dinî alan dünyevî alanın önüne geçerek ve şiirin benzetme/istiare zemini dinî alan etrafında şekillenir. Nef'i, kasidesinde bazı beyitlerde “manevî âlemin peygamberi”, bazı beyitlerde “şiir ülkesinin hükümdarı” ağzından seslenir. Bazı beyitlerde de, “ilahî gerçekleri açıklayan bir şair” olarak, kendini vahyin kaynağıyla özdeşleştirir. Fahriyenin ölçsüz medlerinde dolaşan kasidenin bu beyitleri, mutasavvıf şairlerin cezbe hâlindeki sözlerini hatırlatır. Bu sebeple kasidenin istiare zemini, hem “saray” hem de “Peygamber” ve “Allah”tır.” Osman Horata, Nef'i'nin “Sözüm” Redifli Kasidesinin İstiare Zeminini”, *Bilig*, s. 61, 2012 s.145

⁶ Haluk İpekten, *age*. s.95

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014*

*Müjgânlarıyla seyr eden ol ebruvânı der
Birden bu denlü tîr nice der-kemân olur
Gamzen su 'âle başlasa uşşâka her müjen
Gûyâ lisân-ı hâl ile bir tercemân olur
Gamzen görür itâb ile öldürdüğün bizi
Durmaz girişme dahi ana hem-zebân olur
Bu nâz u bu nigâh-ı tegâfûl ki sende var
Hızr olsa âşıkın sebab-i terk-i cân olur⁷ (ND K28/1-7)*

Şairin çok bilinen ve bestesi de yapılmış olan “Tûtî-i mu 'cize-gûyum ne desem lâf değil” matla'lı gazeli, dil ve üslubun tek bir gazelde nasıl kusursuz ve bedii biçimde özetlenebileceğini gösterir:

*Tûtî-i mu 'cize-gûyum ne desem lâf değil
Çarh ile söyleşemem âyinesi sâf değil
Ehl-i dildir diyemem sinesi sâf olmayana
Ehl-i dil birbirini bilmemek insâf değil
Yine endişe bilir kadr-i dür-i güftârım
Rûzigâr ise denî dehr ise sarrâf değil
Girdi miiftâh-ı der-i genc-i ma 'âni elime
Âleme bezl-i güher eylesem itlâf değil
Levh-i mahfûz-ı suhandir dil-i pâk-i Nef'î
Tab 'ı yârân gibi dükkânçe-i sahhâf değil (ND G75)*

Çağdaşlarından farklı oluşunun bir diğer sebebi, kimseye minnet etmeme ve bütün kayıtlardan kurtulma anlamındaki rindlik mazmununu şiirinde çok sık kullanması ve aynı zamanda kişiliğinde fiilen yaşamasıdır.

*Benim ol rind-i belâ-dîde-i âzâde-nihâd
Kim eder kasdına her kûşede bin fitne-kemîn (ND K.46/31)*

*Zâhid ol rind ol hemân sûretde kalma ârif ol
Âlem-i ma 'nâda hükm-i pâdişâhî böyledir (ND G38/2)*

Kişiliğinin önemli unsurlarından biri onun köklü ilmi tahsilinin ve kabiliyetinin neticesi olan edebi kudretidir. Burada bu kudretteki bir şairin ruh kökü ve zihin dünyasının, *Sihâm-ı Kaza*'yı kaleme alan şairin kişiliği ile bağdaştırmanın mümkün olup olmadığı tartışılacaktır. Gibb bu konuda farklı bir bakış açısı getirmiş ve divanda methedilen kimi şahsiyetlerin *Sihâm-ı Kaza*'da aşığılanmasını yorumlarken Nef'î'yi methiyelerinde samimiyezsiz olmakla itham etmiştir. Ona

⁷ Günümüz Türkçesi ile şair şöyle diyor:

1. Yan bakışının kılıcını çekip her kan döküşünde gönli yaralı âşıklara ecel bile merhamete gelir de hemen canlarını alır.
2. Kahraman misali gazabı olan gözün (ün yan bakışı) öfkesi yatıştığı zaman bile aman vermez acı çektirir.
3. Tuzak kurup bir oku ile bütün cihanın canını alan böyle bir sarhoş Hindu 'yu şimdiye kadar kim gördü?
4. O kaşlarını kirpikleriyle bir arada seyredenler o kadar yay kemanın içine nasıl sığmış der.
5. Yan bakışın âşıkları sorguya çekmeye başlayınca her bir kirpiğin hal dili ile konuşmadan ona destek verir.
6. Yan bakışının azarlayıp payladığını gören işvelerin de aynı sorguya katılır.
7. Sende bir naz ve umursamaz bakış var ki sana aşık olan Hızır olsa o da can verdirir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

göre bu sebepten ötürü Nef'i'nin şiirinde ihtişam, kendisini methiye bölümünde değil nesib bölümünde gösterir.⁸ Ne var ki, *Nef'i Divanı* ile *Sihâmı Kazâ*'da isimleri örtüşen yalnızca 3 vezir vardır. Bunlardan Gürcü Mehmed Paşa (divandaki başlığı ile Muhammed Paşa) için üç, Halil Paşa ve Ali paşa için birer kaside bulunur. Şairin methiyelerindeki edebi dilin ve yaptığı tasvirlerin arkasında buradan yola çıkarak çıkar ilişkisi bulunduğunu ileri sürmek mesnetsiz bir itham olur. Devrinin bilhassa şeyhülislamlarına ve ulemaya ithaf ettiği kasidelerinde, Nef'i'nin ilmiye sınıfı ile seviyeli ve dürüst bir dostluk ilişkisi içinde olduğu görülmektedir. Öyle ki, *Türkçe Divanı*'nda dört ayrı şeyhülislam için dokuz kaside ve iki şeyhülislam için birer büyük kıta vardır.

***Sihâm-ı Kazâ*'daki Şiir**

Nef'i'nin edebi dehasının verimi Türkçe ve Farsça divanlarıdır. Hemen her edebiyat tarihçisinin belirttiği gibi, *Sihâm-ı Kazâ*'nın dili bu divanlardaki kusursuz ve söyleyiş gücü çok yüksek olan dil ile mukayeseye imkân vermeyecek derecede sorunlu ve edebi olmaktan uzaktır. Gerçekte, bir şairin şiir külliyyatında oluşan dil ve üslubu zaman içinde tereddidi etmez, terakki eder. Dolayısıyla Nef'i'nin şiirinde divanları ile *Sihâm-ı Kazâ*'daki dil ve üslubun söyleyiş zenginliği, kusursuzluğu ve verdikleri edebi hazzın birbirine yakın olması beklenir. Eserin içeriğine gelince, çoğu araştırmacı, Türkçe divanındaki fahriyelerin ve hicvin iptizale ödün vermeyen ahlaki duruşu ile ilgi kurulamayacak derecede bayağı ve ahlaken sorunlu olduğu konusunda fikir birliği halindedir.

***Sihâm-ı Kazâ ve Nef'i Divanı*'nında İki Farklı Heccav Tipi**

Sihâm-ı Kazâ üzerine yapılan olumlu ve olumsuz değerlendirmeler ciddi bir tahlil çalışması üzerine değil, peşin kabuller üzerine bina edilmiştir. Eseri inceleyenlerin hiçbirinin hafızasında ona ait güzel bir hiciv mısraı bulunmaz. Cemil Meriç, "*Bizde hiciv yok.*" başlığı ile Türk hiciv edebiyatını değerlendirdiği yazısında, Türk edebiyatında hiciv alanında edebi ve nitelikli eserler yazılmadığını söyler.⁹ Aslında bu değer hükmü yazısının başlığına kuvvetli bir şekilde yansımıştır. Ona göre *Sihâm-ı Kazâ*'da dâhil Türk edebiyatında iyi bir hiciv eseri yoktur. Bu görüşü örneklendirirken *Sihâm-ı Kazâ* ile Sururi'nin *Hezeliyat*'ını karşılaştırır ve aralarındaki tek farkın birincisinin daha iyi bir şairin kaleminden çıkmış olması olarak açıklar. Fakat Meriç'in bu yargıya varırken Nef'i'nin divanındaki hicviyelerini ya okumadığı veya onları hiciv olarak düşünmediği anlaşılmaktadır. Şair hakkındaki 'iyi' yargısına divanlardaki nitelikli şiirleri, hicvinin Sururi'nin hezli gibi kötü olduğu yargısına ise *Sihâm-ı Kazâ*'daki şiirlere bakarak varmış olmalıdır. *Sihâm-ı Kazâ*'nın içeriği, Nef'i'nin karakteri hakkındaki olumsuz algıyı sürekli olarak beslemekte ve

⁸ "Kasidenin amacı yüksek mevkide bulunan kişilere methiye inşaat etmektir. Bu da en müsait bir iklimde bile şiir lehine bir kazanç değildir. Fakat Türk şairlerin bu kasideleri inşa ederken içinde buldukları durum, onların şiir uğraşı için hiçbir zaman en rahat ortam değildi. Memduhların kişisel erdemleri bir yana bırakılırsa, kaside geleneği ve kuralları konu edilen temanın anlayışla ve hatta dürüstçe işlenmesini imkânsızlaştırıyordu. Nef'i'nin de (bu açmazın içinde, ÇN.) vezirler ve paşalar için sınırsızca yaptığı övgülerde samimi olmadığı, bu methiyelerin çoğunun aynı kişiler hakkındaki hicivleri ile düzeltilmiş olduğu gerçeğinden fark edilebilir. Bu sebeptendir ki biz Nef'i'nin gerçek şairliğini kasidenin tabii yapısından ötürü hiç bir sahici şiirselliğin olmadığı methiye bölümünde değil ondan önce gelen ve umumiyetle bu sınıfın sahip olduğu şiire konu her türden işlerini içeren nesib bölümünde aramalıyız." E. Wilkinson Gibb, *A History of Ottoman Poetry*, C.3, London 1904.s. 254-255

⁹ Tahir-ül Mevlevî, hiciv "teşrih-i rezail ve teşhir-i erâzil için yazılır" diyor. Şiir, ne bir teşrih masasıdır, ne bir teşhir çarpmı. "Nezih olmak şartıyla, hak ve hakikatin müdafii, gadr ve fezahatın maniidir". Ne zavallı bir müdafî! Hiciv, maşeri vicdanın kararlarını infaz eden bir intikam meleği olsa, "gadr ve fezâhat" hükümlerine olabildi miydi hala? İslamiyet, "sebb ü şetm"i hoş görmez. Bununla beraber, şairin haşarı tecessüsü zaman zaman bu yasak bölgede at koşturmaktan çekinmez. Osmanlı'nın vakur ve selim zevki için, uzun sürmemesi gereken bir oyundur hiciv. Heccavin çevresinde teklif edeceği yeni bir değerler manzumesi yok ki hicve ihtiyaç duyulsun. Nef'i'nin "*Sihâm-ı Kazâ*"sıyla Sururi'nin "*Hezeliyat*"ı arasındaki fark, birincinin daha usta bir şair elinden çıkmış olması." Cemil Meriç, *Bu Ülke*, Ötügen Yay., İstanbul 1976, s. 123.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

eserden yola çıkılarak oluşturulan 'kişiliğinin bozuk olduğu' yargısı bazı araştırmacılarca muhitinin de bozuk olması ile açıklanmaktadır.

Nef'i esaslı bir hiciv şairidir ama bu yöndeki tanınmışlığının temellerini, şiir zeminini yozlaşmamış bir toplumsal dokunun oluşturduğu divanlarında aramak daha mantıklı bir yaklaşımdır. Burada şairin ahlaki duruşu sorunsuz, edebi dili ise pürüzsüz ve son derece etkileyicidir. Hicvi saldırgan ve aşağılayıcı değil, yakıncı ve şikâyet edicidir. Bunun karşısında özgür birey tercihi havasında yazılmış, 19. yüzyıl Osmanlı aydınının topluma bakışını yansıtan fakat dönemin toplumsal yapısına tamamen zıt, beşeri zaafılara dayalı ilişkiler düzeninin temasını oluşturduğu *Sihâm-ı Kazâ* vardır. İçindeki dil sorunlu, üslup ise saldırgan ve kutsal tanımazdır. Bu noktada Nef'i'nin düşünce dünyasının hangi eserin içeriğine göre değerlendirilmesi gerektiği sorusu cevap beklemektedir.

Tarihi zemini olan eserlerin edebi değerinin eleştirisinde estetik ve biçim gibi unsurların yanında zihni arka planın da dikkate alınması zaruridir. Zira aynı olayı farklı zihniyete sahip yazarlar farklı dil ve içerikle aktarabilmektedir. Zihniyet çözümlemesini içeren üslup tenkidi çalışmaları eserin kimliğinin veya içeriğinin sorunlu olduğu durumlarda sahihliğinin araştırılması sürecine ve yüzyıllar boyunca şiddetli Batı etkisine maruz kalmış Türk edebiyatının asli kaynaklarının ilmi bakımdan geçerliğinin artmasına katkıda bulunur. Coşkun, tarihe kaynaklık eden bir eserin hangi zihniyette ve hangi karakterde bir yazarın kaleminden çıktığının belirlenmesinin, o yazarla ilgili biyografik bilgilerin sıralanmasından çok daha önemli olduğunu şöyle açıklar:

“Bunun için öncelikle yazarın konusuna yaklaşım tarzını, bakış açısını, okuyucuya telkin etmek istediği mesajları vs. ortaya koymak icap etmektedir. Bir eser, yazarının seçimlerinden oluşur. Bir eserdeki konular, teşbihli, istiareli, imalı ifadeler, yorumlar, yazarın kimliği ve zihniyeti hakkında araştırmacıya ipucu verir. Meselâ, yazarın konusunu anlatırken yaptığı bilgi ve malzeme seçimi çok önemlidir. Zira yazarın kimliği bu “seçim”lerde gizlidir. Bir kişi, grup, toplum veya milleti ahlâksız göstermek isteyen bir yazar, o kişi veya o toplumla ilgili olumsuz bilgi ve hikâyeleri toplar veya uydurur. Eğer o kişi ve toplum çoğunlukla ahlâklı ise, yazar, doğru bilgi ve malzemelere dayansa bile, yanlış hüküm vermiş olur. Hiçbir kişi veya toplum kusursuz olmadığına göre, herkesi ve her toplumu kötü göstermek mümkündür. Bundan dolayıdır ki neyin anlatıldığı kadar kimin anlattığı da önemlidir.”¹⁰

Nef'i'nin Şiirinde Hiciv

Alman şairi Schiller hicvi, “eksik veya nakıs olan şeyin ideal olanı ile karşılaştırılmasıdır.” ifadesi ile tanımlar.¹¹ *Nef'i Divanı*'ndaki hicvin içeriği bu tanıma doğrular niteliktedir. Hicvindeki eleştirisinde, kıskançlığını eyleme geçirip aleyhinde koğuculuk ve tezvirat ile uğraşan müteşair-sözde şair takımını kıyasıya eleştirir, onlardan şikâyetçi olur ve onların kötü hasletlerini acımasız bir dille hicveder. Aynı zamanda talihinin bir türlü gülmediğinden ve önünün sürekli kesildiğinden yakınır ama 17 kez kullandığı *tiğ-i zebân* ile 17 kez kullandığı *şemşir-i zebân* olarak gördüğü hicvinde herhangi bir yerinde yozlaşmış, bayağı bir ifade, hezeyan ve küfür görülmez. Hicvin yapılış sebebi, hakkındaki hasedin, çekememezliğin ve gammazlığın bazen sarayda ve kimi edebi çevrelerde etkili olması neticesinde şairin maruz kaldığı sıkıntılardır. Bu sıkıntılara yol açan çağdaşlarını çeşitli sıfatlarla karikatürize eder.¹²

¹⁰ Menderes Coşkun, "Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Mayıs 2011, Sayı: 23, s. 149.

¹¹ Yüksel Baypınar, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *AÜ DTCF Dergisi*, 1978 C. 29, s. 1-4, s. 33

¹² *Nice söz söylenir ol yerde kim şâir satar kendin
Galat-perdâz-ı mânâ bir müzevvir Türk-i lâ-yefhem
Ne mikdârın bilir ne kadr-i güftârı acep bâtul
Mesihâ geçinir ammâ har-i Deccâl ile tevem*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

*Ammâ yine bir söz ne kadar nâzik olursa
 Dahli ana erbâb-ı hased ol kadar eyler
 Üstâd olıcak sözde hasedden kaçılır mı
 Zîrâ hüneri reşk ü hased mu'teber eyler
 Yetmez mi bu devlet ki bana reşk ede dâ'im
 Bir tâ'ife kim da'vî-i fazl u hüner eyler
 Zu'mu o kadar her birinin sözde ki gûyâ
 Endîşesi tagyîr-i kazâ vü kader eyler
 Ammâ giricek ma'reke-i ma'nîye evvel
 Şemşîri kor endîşe-i zırh u siper eyler
 Nutk ile Mesîhâ geçinir her biri ammâ
 Hâsiyyet-i sohbetleri insânı har eyler
 Gavgâ-yı suhandir bu fazîletde nemiz var
 Fazl ehli bizim bâşımız üstünde yer eyler
 Söz ben dediğim cevher-i ulvî ise anı
 Devrân sade-i sem'-i kabûle güher eyler
 Söz müdür o kim nüshasını nükte-şinâsân
 Haşv-i şikem-i rahne-i dîvâr u der eyler
 Hakkımda ne derlerse o gûne süfehânın
 Âsâr-ı tabî'atlerine kim nazar eyler
 Lazım gelicek ol müteşâ'irlere tab'im
 Her ma'rekede neyledi dahi neler eyler
 Ol saf-der-i düşmen-küş-i nazmım ki husûsâ
 Şemşîr-i zebânımdan ahîbbâ hazer eyler (ND K10/47-58)*

“Olurdu halk-ı cihân yine etmeğe muhtâc” mısraı ile Ekmekçi Ahmet Paşa'yı ima etmesi gibi, kullandığı kelime ve tamlamalarla kastettiği şahsı açığa çıkarır. Kendisini birinci şahıs olarak küfrün içine katmadığı gibi, ırz ve namusa dönük iftira derecesinde aşağılamalar ve ithamlarla kendini küçültmez. Hicivden vazgeçmek için kimi zaman devrin padişahına söz verir ama sözünde duramadığı da olur:

*Bugünden ahdim olsun kimseyi hicv etmeyem illâ
 Vereydin ger icâzet hicv ederdim baht-ı nâ-sâzı
 Beni dûr etdi zîrâ dergeh-i devlet-penâhından
 Nice hicv etmeyim bir öyle gaddâr u çep-endâzı (ND K22/24)*

Hiciv için kullanılan adlandırmaların birçoğu belli bir zümrenin genel karakter tasviri, bazıları da şair hakkında koğuculuk yapanlar için doğrudan kullanılmış tamlama ve kelimelerdir. Aşağıdaki beyitlerde önce hasetçinin genel tasviri yapılmakta, sonra da, “O nâ-bekâr-ı siyeh-bahtı var kıyâs eyle: Ki hem hasûd ola zât-ı habîsi hem âmî” ile kastettiği kişi yerilmektedir.

*Meta-ı kâsidi hüsn-i kabûl-ı taba nâ-çesbân
 Hayâl-i fâsidi düşize-i mânâya nâ-mahrem
 Yegâne şâir-i sihr-âferin-i rûstâhâne
 Mukallid-âve Eflâtûn-echel bahtek-i alem
 Muhassal böyle bir ebleh-firîb-i rûzgâr olmaz
 Acep halk eylemiş hakkâ Hudâ-yı alem ü ahkem (38/46-40)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 9/3 Winter 2014

*Belâ budur ki ne denli ferîd-i asr olsun
Yine inandıramazsın hasûd-ı hod-kâmı
Hasûd değme belâyile söz kabûl etmez
Olursa tîg-ı zebân ile olur ilzâmı
Hasûd münkir olur kismet-i İlâhîye
Sanır hemîşe sitem adl u dâd-ı kassâmı
Hasûda kâfir-i mutlak denir hakikatde
Olursa zühd ile ger Bâyezîd-i Bestâmî (ND K21/43-46)*

Sihâm-ı Kazâ'nın İçerik ve Mesajları Bakımından Tahlili

Bu yazıda eserin zihniyetine dair ipuçları sunan olguların her biri ayrı bir başlık altında incelenmiştir. Bazen, bir beyitte veya kıtada çoğu kez birden fazla mesaj iç içe bulunmakta, birbiri ile çakışmakta ve okura çok katmanlı bir zihniyet yozlaşmasının kesiti sunulmaktadır. “Gece gündüz yediği rüşvet ü içtiği şarap; Gördü hali o haramzâde girip meydana” (SK 8/5) beytinde olduğu gibi birkaç yerde şaraba düşkünlükten veya haksız kazanç ve rüşvet müptelası olan sadrazam ve defterdarlardan ve bir başka deyişle sosyal arızalardan söz edilir. Ne var ki hicvin hâkim teması, eserde yer alan hemen her kişinin mahrem hayatının en bayağı tasvirlerle hiciv görünümlü dedikoduya malzeme edilmesidir. Eserde belli sövgü kelimelerinin anormal derecede tekrarlanması, teşbih yoluyla yapılan imaların ve ithamların aşırı sıklığı, Türkçeyi kullanımda sıradan insanın bile yapmayacağı hatalar eserin telifinde her hangi bir edebi endişenin bulunmadığını fikrini güçlendirmekte ve nazım mesajların arasında görünmez hale gelmektedir. Öyle ki eser üzerine yapılan değerlendirmelerde araştırmacıların edebi bakımdan örnek olarak verilebilecek beyit bulmada zorlandıkları temiz mısraların da edebi haz yönünden divanına kıyasla kuru ve yavan kaldığı görülmektedir.¹³ Nef'i Divanı'nda kutsanan “sühan” Sihâm-ı Kazâ'da bayağı bir üslup ve hezeyan aracına dönüşür. Bayağı kelimelerin yoğunluğunun hezeyan derecesine ulaşması dilin şiir için değil şiirin dil için bir vasıta olduğu düşüncesini akla getirir. Gerçekte hiciv duygu ve düşünce aktarımı için bir anlatım türüdür. Bir divan şairinin hezl veya hiciv ile hezeyan arasındaki farkı bilmemesi mümkün değildir. Neticede hezeyana dönüşen kelime ve terkipler metinden çıkarıldığında Sihâm-ı Kazâ'da şiirin dil iskeleti de kaybolmaktadır.

*Dönerdi Nevi-zade gibi şekli fil-i makûse
G...de gîr-i hardan olsa bir hortum dolanı
Zen ü şevher gibi saçlu dedeyle n'ola cem olsa
Bu kancık divdir guya o erkek gül-i şehvani
Felek bir böyle b... s...dı fark-ı rüzgara ger
G... geçirtmeyeydi gülle-i kupâl-i keyvani
Felek kan s... tâ yestehleyince sadr-ı alaya
Şafak sanır gören hûn-ı şikaf-ı kûn-i devranı (SK K2/3-6)*

¹³ “Mesela Etmekçi Ahmed Paşa'ya olan Terki-i Bendinin bazı parçaları methiyatı şamil olan kasaid-i ciddiyesine bile gıpta-resa olacak derecede latiftir.

*Bu ne gerdiş, bu ne cünbiş bu ne devran olsun
Böyle kalırsa felek hâk ile yeksân olsun
Hatur-ı ehl-i dili ol nice eylerse harâb
Temelinden yıkılıp ol dahi viran olsun*

Kıtasına manend ve bahusus hem selaset-i ifade ve hem de ihtişam ve şiddet-i elfaz ile müeyyed neşideye en ziyade itina ile söylemiş olduğu kasidelerinde bile tesadüf olunmaz.” Ebuzziya Tevfik, Nef'i, Matbaa-i Ebuzziya, İstanbul, 1311. s. 22-24

Bir yanda devrin ortalama divan şairi karakterine tamamen zıt, ahlaki vasıfları olmayan, sövgüyü davranış haline getirmiş, nazmını intikam için kullanan bir şair profili oluşturulmakta, diğer yandan tasviri yapılan bu içerikler, okurun şuur altında “dindar” ama ahlaki hiçbir önceliği kalmamış, bir toplum imajı inşa etmektedir. Bu hali “muhitin şair üzerindeki etkisi”¹⁴ diye yorumlayan değerlendirmelerin çoğunda eserde tasvir edilen insan yapısının ve “muhit”in mahiyetinin sahihliği hakkında bilgi ve belgeye dayalı herhangi bir inceleme yapılmamıştır. Dönemin Osmanlı toplum, aile ve birey yaşantısında, esere hâkim olan zihniyete benzer bir çürüme ve kokuşmanın olup olmadığı Avrupalı seyyahların 17. Yüzyıldan itibaren yazdıkları seyahatnamelerde Osmanlı toplum hayatı üzerine yaptıkları gözlem ve verdikleri bilgilere başvurulabilir. Bu karşılaştırma, *Siham-ı Kazâ*’daki temanın basit bir çevre yönlendirmesi mi yoksa bir tür algı yönlendirme ve yönetme çabası mı olduğu sorusuna sağlıklı bir cevap bulmaya katkıda bulunacaktır.

Eser üzerinde yapılan içerik analizi neticesinde verilen mesajlar şu alt başlıklar halinde tasnif edilmiştir:

Aile içi ve bireyler arası ahlak dışı ilişkiler sanki varmış gibi dedikodu havasında sunulur. Aile büyüklerini aşağılanır. Dolaylı bir dille padişahı da içine alan ithamlarla devlet erkânı ve din adamları küçük düşürülür. İffetsizlik sıradan bir olaymış gibi sunulur. Türk kavramına ve diğer etnik unsurlara ifrat derecinde olumsuz anlam yüklenir. Çarpık ve sefih eğilimlerini belirten küfürleri ile şairin kişiliğinin de sorunlu olduğu ima edilir. Şairlerin kaside sunma geleneğinin köklü bir ilke ve kurallar dizgesi olmadığı, yöneticilerden başış bekleyen dilenci oldukları mesajı verilir. Kişiler fiziki görünümünden ötürü isim verilerek aşağılanır. Ulvi değerler süfli sözlere destek amacı ile kullanılır.

1. *Siham-ı Kazâ*’da Osmanlı Toplumun ve Osmanlı Aile Yapısının Aşağılanması

Sihâm-ı Kazâ’da ahlaksız fiiller isnat edilerek hicvedilen kişilerin sorumlu oldukları aileleri ve ait oldukları toplumsal çevreleri vardır. Eserde aşağılanan babanın ve erkeğin aile ve toplumsal çevre ile olan ilişkisi tahrip edilmekte ve hedonist bir yaşantı biçiminin yaygın olduğu algısı oluşturulmaktadır. Osmanlı toplumunda önem verilen namus, sadakat ve hamiyet gibi ailenin değer unsurları hafife alınmaktadır.

*Neler etmişdir biçare kayın anasına
Ya büyük kardaşına dahi mukaddem a köpek
İbne dellalı acep kahbe-i mekkaredür ol
Puştur fahişedür bakiredür hem a köpek (SK K3/38-39)*

Şairin babasının katledilmesi gibi akıl almaz bir isteği eğlenceli bulması aileye karşı ya marazi bir hissizlik veya koyu düşmanlıkla açıklanabilir. Mevcut bilgiler ışığında Nef’i’nin ailesinden her hangi bir bireye düşmanlığını gerektirecek bir neden bulunmamaktadır.

*Ki Han sevâba girip ger bâbanı katilitse
Dua ederdi felekten ferîştehler Hâne*

¹⁴ “Hicivlerine gelince, ahenk ve ihtişamıyla büyük şâirin eseri olduğunu derhâl hatırlatan çok nadir bazı parçalar istisna edilecek olursa, ekseriyetli mübtezel, çirkin, mânâsız ve çok defa âdi küfürlerle dolu kaba ve iğrenç manzûmeler teşkil eder, onlar defâ nazım tekniği itibarıyla da kusurludur. O kadar ki, insan Nefî gibi büyük bir şâirin nasıl olup da bu kadar mübtezel ve ibtidâî şeyler yazabildiğine inanmak istemez. *Mamâfih o devir edebî muhitinin mahiyeti bilinecek olursa bu kusurun şâirden ziyâde muhite ait olduğu kolaylıkla anlaşılır.*” M. Fuad Köprülü, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Akçağ Y., Ankara 2006, s. 336.

*Niçin deyince hemen hande-nâk olup der kim
Nice nedim olur öyle leîm ü har Hâne (SK K1/23-24)*

Eserde 19. yüzyıl Osmanlı aydınının anlayışına denk düşen birçok tasviri veri olarak kullanmadan önce, bunların 17. yüzyıl Osmanlı toplum düzeni gerçeklerine ne kadar tekabül ettikleri sorgulanmalı ve araştırılmalıdır. Belki de bunların karşılığı batılı ressamın yaptığı harem hayatı tasvirlerinin gerçeği yansıttığı kadardır. Bu yüzyılda kaleme alınmış seyahatnamelerde kimi Batılılar kendi yaşadıkları iklimden olağanüstü farklı bir dünyayı tanımaya çalışırken derin bilinçaltı ve üstü düşmanlığa rağmen tanık oldukları yenedünya hakkındaki genelde tarafsız gözlem ve sağlıklı yorum yapmışlar ve Osmanlı ailesinin ve babanın tasvirinde çarpıtmadan insafli bir dil kullanmışlardır. Bu seyyahlardan biri Osmanlı topraklarını *Sihâm-ı Kazâ'nın* muhtemel telif tarihinden iki asır sonra 1846'da dolaşmış olan Fransız J. Henry Ubcini'dir. Gezginin Osmanlıda aile hayatının bazı temel özelliklerine dair gözlemlerinden bazıları şunlardır:

*"Aile içi saygı, çocukların ağırbaşlılıkları, çocuk sevgisi", "Çocukların bunca sevgi ve özen gördükleri bir ülke daha görmedim." "Çocuk büyüdükçe baba oğul arasındaki ilişki şefkatten saygıya dönüşür." "Doğu birçok açıdan Peygamberler çağında olduğu gibi kalmıştır."*¹⁵

*"Osmanlı bütün mutlulukları ve tatminleri evinde bulan insandır. Evde ailesinin arasında bulunmak, sofadaki yerinde oturup, çocuklarının oyununa veya panjurların arasından göğünkine karışan denizin mavisini seyretmek, işte onun hayatı."*¹⁶

"Kadın kocasına itaat etmeye ve saygı göstermeye mecburdur.... Buna karşılık haremde hâkim-i mutlak... Hizmetkâr ve köleleri idare eder."

*"Türkiye'de kadının hayatı ev içinde ve ev işleriyle geçer. Evdeki rolü büyük, dışarıdaki ise sıfırdır." Çok evlilik zordur, görücü usulü evlilik ve nikâh bir yasadır.*¹⁷

2.Yönetimin Değersizleştirilmesi ve Aşağılanması

Eserde hicvedilenler devlet adamıdır. Hicveden kişi onların icraatını hiciv konusu yapıp eleştirebilir. Ne var ki hicvedilenlerin kötü icraatına hiçbir örnek verilmez. Hicvedilmelerinin sebebi vezaret veya defterdarlık makamını işgal ediyor olmaları ve güya çarpık ilişkileridir. Sözelimi, kaside 1 ve 2'de hicvedilen kişinin sadaret makamında yalnızca dört ay kalmış olması ilginçtir. Neredeyse sadaret mührünün ona verilmeden önce şiirin şairine padişahın niçin danışmadığı sorgulanır.

*Zihi husrân-ı din-ü devlet ü neng-i müselmani
Ki ola bir div-i hünsa mâlik-i Mühr-i Süleymani (SK K2/1)*

İtibarı üzerinde titrenilmesi gereken dini kurumları temsil eden kişiler çekinmeden aşağılanır:

*Nice müftiyi eşek etmiş o bir câdûdır
Sana ne ey har-ı lâ-yefhem-i sersem a köpek
Degülem müfti vü monla ki beni de har ede
S... ben yine anı kati rindim a köpek*

¹⁵J. Henry Ubcini, *1855'de Türkiye*, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, c. 2, İstanbul 1977, s. 51-53.

¹⁶Ubcini, *age.*, s 62.

¹⁷Ubcini, *age.*, s. 98-100.

*Gîr-i hicvile ... yırttığımol
Şimdi olmuş tutalım sadr-ı muazzam a köpek (SK K3/7-9)*

*.....dan hele bir kıl kopar kâdir isen
İzn-i hak olmayacak kasdına munzam a köpek
Bi-güneh katle rıza var mı şeriatte sorun
Gör ne der hazret i müfti-i mükerrem a köpek
Tutalım müftü sükût eylese hak söylemeden
Yok mu bir dâd-ger-i adel-i ahkem a köpek
Böyle kalır mılar elinde devlet
Noldu ya gayret-i şahenşeh-i a'zam a köpek (SK K3/19-22)*

*Böyle ... cu nice serdâr olsun
Hak belâ vere kim olduysa delil
Askerin nısfını kırdırdı yine
Eyledi saltanatı har u zelil. (SK Kk17/1-2)*

*Kâdi-i mültezim-etvar u harâmi- sired
Müfti-i meseledân zurefâ-yı cühhal (SK Kk9/11)*

Kemankeş Ali Paşa manzumesinde de kişinin icraatı eleştirilmez. Öyle ki bir mısradaki “Yoğidi idi billahi melunun cülusa niyyeti”(SK Kk4/9)sözlerinden muhtemelen hicvedilenin makama geçince cülûs bahşişinin ne kadar zararlı bir uygulama olduğunu bildiği anlaşılmaktadır. Bunun devleti mali açıdan ne kadar büyük sıkıntıya düşürdüğü tarih olarak sabittir. Bu beytin dışında şiirdeki tasvirin muhtevası ancak hezeyan ve bazı halde iftira olarak nitelenebilir.

*Hamdülillah oldu maktul ol vezir-i rû-siyah
Kim yüzü kara t.... dahi tire-renk idi
Sol t... o idi Sümbül Alinün sağı bu
Bir biriyle ol kadar hemreng-ü dengâdenk idi.
Ya rahl sokmuşdu giranbusi zehreye
Asılı kalmış iki jengule-i pür reng idi
Kendi renginde acep bulmuşdı damadı bu da
Gerçi damadıyla Etmekci dahi hemrenk idi
Birbirine avretin s..... derlerdi hep
Baki paşa ile manâda bir âlâ ceng idi (SK Kk4/1-5)*

Öte yandan Nef'i'nin divanlarında övülenler de devrinin devlet adamlarıdır. Ancak divandaki şiirinin söyleyiş ve sesinde, Osmanlı devletinin güç ve nüfuzunun dorukta olduğu önceki yüzyılların nazmındaki sesi ve rengi kendi yüzyılına taşımak istediğini hissetmemek mümkün değildir. Sosyal, siyasi ve iktisadi açıdan gerilemenin ve kayıpların yaşandığı döneminde, muhtemelen duyulan şiddetli özlemden olmalıdır ki, adalet kavramı ve kurumu ile memduhları arasında çağdaşı diğer şairlerinden daha yoğun bir ilişki kurar. Belki de adaletle yönetmeye teşvik etmek için memduhlarını bu vasıfları ile över ve padişahları Nüşirevan ve Hz. Ömer ile kıyaslar. Öyle ki, Türkçe divanında övdüğü kişileri ve dönemlerini tasvir ederken, *adalet* ve türevi veya eşanlamlısı kelimelerden, *adl* 93 kez, *ma'delet* 20 kez, *adalet* 26 kez, *âdil* 18 kez; *dâd* ve *dad-ger* ve *dâd-güster* tamlamaları 28 kez kullanılır. Verilen örneklerde görüleceği gibi, şair muhtemelen

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

devlet yönetiminde adil idarecilere ve güven içinde yaşanan önceki dönemlere duyulan hasrete tercüman olmaktadır.

*O hudâvend-i Ömer-adl ü Alî-sûret kim
Buldu zâtıyla şeref silsile-i Osmânî (ND K3/7)*

*Âlem-ârâ şehriyâr-ı dâd-güster kim cihân
Devr-i adlinde nizâm-ı ahd-i Nûşirevân bulur (ND K8/18)*

*Dâd-ger hâkân-ı âlî-rütbe Osmân Hân ki çarh
Yüz sürüp pâyine der şâh-ı cihânımdır benim
Devr-i adlinde mübâhât eyleyip der rûzgâr
Kim bu günler ıyd u nevrûz-ı zamânımdır benim
Böyle şâhenşâh-ı âdil gelmemişdir âleme
Cümle târîh-i selef hâtır-nişânımdır benim (ND K13/23-25)*

Divanlarda şairin devlet kurumuna ve özellikle sadaret ve şeyhülislamlık makamına gösterdiği saygı ve verdiği itibar ile *Sihâm-ı Kazâ*'daki aşağılayıcı ifadeler verilmek istenen mesajın amacını ortaya koymaktadır: Osmanlı'da yönetici sınıf kötüdür.

3.Şairlerin Dilenci Gibi Gösterilmesi

Geçimini kalemi ile kazanan her şair gibi Nefî de maddi sıkıntı çekmiş olmalıdır:

*Tehî ceyb-i ma 'îşet hem ma 'âş ahvâli pek muhtell
Vebâlim gerden-i endîşe-i akl-ı ma 'âd üzre (ND K43/38)*

Ama yöneticiler için yaptığı övgülerin arkasında herhangi bir menfaat beklentisinin olmadığını şiirinde kesin içimde dile getirir:

*Yoksa tab 'um benim ol mertebeden âlîdür
Ki idem mâl için endîşe-i medh-i erzâl (ND K36/45)*

Sihâm-ı Kaza'da ise galiz ifadelerle yapılan saldırıların sebebi, şairinin kendisine yapılan ihsan ve bağışın kesilmesidir. Eserde maddi bir talep için kimseye müdahalede bulunmayan, dalkavukluk yapmayan kişilikli bir şair değil, caize ve ihsan bekleyen ve talepleri karşılanmayınca yöneticileri aşağılayan ağzı bozuk, dedikoducu bir kişilikle karşılaşılır. Aşağıdaki mısralarda geçen caize ve ihsan talebi, *sahib-i iz 'an* bir şairin izzet-i nefis duygusu ile bağdaşır tutum değildir.

*Ne caize ne sila var bu yerde meddaha
Meğer idem yine varınca bergüzar Hâne
Peder mukaddem almamış ise câizesin
İki kaside ile iderin sefer Hâne (SK K1/13-14)*

*Kani ol sadrazamlar ki fart-ı fehm ü dânişten
Ararlardı riayet etmeğe bir sahib-i izanı
Hususa bir benim gibi cihân-dide-i senâ-hâne
Verirlerdi hele mahsul-ü bahr-ü hasil-ı Kâni
Üçüncü defadır bû, hak belasın vere melunun*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

*Ki yok yere beni azl etti olmuşken senâ hânı
Gelince bu deme her kim vezîr-i azam oldıysa
Muradımca bilip kadrim boyumca etti ihsanı
Bir iki Sadr-ı azam hod kemal-i lutf-i tab'ından
Ederdi gâhi endişemle güft ü gûy-i Ruhânı
Biri hod tâ bir aylık yoldan etti caizem ihsan
Ki bir mektub ile gönderdi bir pür-sim-i hemyânı (SK K2/22-27)*

4. Toplumun Ahlsız Gösterilmesi

Eserin en baskın temasıdır. Hicvedilenler yalnızca şehvi ihtiraslarının peşinde koşan ve fiillerine yakınında bulunanları da ortak eden kişilerdir. Bunlar üzerinden bütün toplumun sapık olduğu mesajı verilir.

*İbne dellalı acep kahbe-i mekkaredür ol
Puştur fahişedür bakiredür hem a köpek
Kendi kavlince dirsem bakire yoksa kim eger
Genc-i ...de badılcan ile şalgam a köpek (SK K3/40)*

*Zalimin zulmü ulu giceye kurdu bidat
İltifatı koyun emîni denen sekbane (SK Kk8/7)*

*Reis-i köhne pâzengân-ı bed-simâ vü bed heykel
Enis-i tâze hîzân teng-hûy u teng-haslet (SK Kk14/16)*

*Her livata bâşına etmekle bir kurban
Her gören derdi-hanesine salhâne
Gerçi zulm etmede baş eğmez idi deccâle
Rîş-i cârûb-ı helâ olur idi şeytâne (SK Tb5/61-62)*

*Garaz u bu'zu ne denlü var ise velhâsıl
Hüner erbabına ehl-i dil olan yârâne
İltifat ü kerem ü himmeti ol denlü idi
Buzevenge genezâne kodoşa hizâne
Hayli makbul idi yanunda anın celb ağası
Neçe meftun idi görse o har-ı nâ-dâne (SK Tb5/63-65)*

*Ey sabâ hâk-i pây-i sultâna
Yüz süren kâmkâre aşk olsun
Nice sultân-ı civan baht-ı cihân
Husrev-i cem vakâre aşk olsun
Ger müyesser olursa sana dahi
Lutf-i perverdigâre aşk olsun (SK Kk11/1-3)*

Benzetmelerde kimi zaman iman/küfür sınırı zorlanır:
*Ya o mabud edindiği mahdûm
Ki mehâdimin esfeli görünür (SK Kk6/28)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Aile içi ilişkiler tamamen çürümüş ve kokuşmuştur:

*Her kızılbaş ile el-kıssa dem ü lahm idiler
Yiyip içtikleri ... tersânının
Sögelden Muslûsın olurdu varıp her lûti
Şimdi ankâsın geçer gösgötürü hizânın
Haznedar başısı on altı yaşında bir hîz
Bir saray başladı piri yapamaz paşanın (SK Kk7/8-10)*

*Nice makbul olmasın kara t..n yanında kim
Hem kayın bâba idi ol ana hem pâzeng idi.
Kendi renginde acep bulmuştu damadı bu da
Gerçi damadıyla Etmekci dahi hemrenk idi
Birbirine avretinğim derlerdi hep
Baki paşa ile manâda bir âlâ ceng idi (SK Kk4/4-6)*

Aşağılamalardan yalnız sövgünün hedefi olan kişi değil yanında çalıştırdığı kişiler de payını alır:

*Katib-i ser geçinen ol livalı yesteh
O zarîf-i müteşâir o zuhuri ne idi
Avreti kahbe özü puşt iken İsmailin
Sayesinde ikisinin de huzuru ne idi (SK Tb5/30)*

*Biri de Davud efendiydi murebbalarının
Lutf-i tâb ehlinin andan da nüfûrî ne idi. (SK Tb5/32)*

*Ak sakalla sanasın bir ata papazı idi
O Yahudi beçenin tut ki ya babası idi (SK Tb5/33)*

*Hemdem ü hem-kadehi olan erazillerde
Bir alay kendi gibi dîn-u hâbis ü mühmel
Kimi mudhik anun kimisi muris-i maak
Kimi puşt u kimi apuşt kimisi müstamel (SK Tb5/49-50)*

*Gitti Rumeline çün longayı s... yerine
O gelince yedi ...gidicek yâbâne
Şöyle nakş eylemiş ol hânesine tayr misal
Dolu hep içi civânân sanasan puthâne (SK Kk8/2-3)*

Şiirde aşağılanan kişiler için kullanılan tamlamalar nesir olarak okuyunca ortaya çıkan tablo yoldan çıkmış bir toplum imajını ortaya serer:

*Kahbe vü mektebün safâ-bahşı, cemâl-i dâver Yûsuf, yüzi kara koca gulam-pâre, nâ-
bekâr Târik, bıyıklı Nigâr, katicı hiylekâr, Dikicibaşının Hasan, ona mâil geçen Şabân,
hayyiz Kahvecizâde Ahmed, hîzepâre Hâfiz, şikâr Dürrizâde, dakika fevt etmeyen
Uncızâde, Zelle-i zülüfkâr, hakkâk Abdi.*

Reis-i köhne pâzengân-ı bed-simâ vü bed-heykel

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

*Enis-i tâze hîzân teng-hûy u teng-haslet
 Genez-i ferzend-i ğar-mâder-i karsâğ-ı dehel-kes-i zen
 Mürevves-i kodoş-etvâr u kavâd-ı meak-fitrat
 Ser-i ser-halka-i sergîn-keşân kûçe-i deyr-i zen
 Har u har-kürre-i har bendegân-ı mübtezel heyet
 Sakîl-i mashara-kâleb perişân-vaz-ı bî-kevkeb
 Gedâ-çeşm ügidi-kuy-ı meşreb felemmâ hilkat u tıynet (Kk14/16-19)*

*Edebde ehl-i mansıb olmuş ol murdar-ı müstekreh
farkına Hengel konardı başına devlet
 Muhassal gökten inmiş Fırsatî mahlâs o pezevenk
 Olur ya Amriyi Zeyde ...fevt eylemez fırsat
 Kodoşluktan gınâ kesbeylemek üzre gidi amma
 Kıyafet yohsulu çehre zügürdü nikbeti suret
 Nola kendi Muarresoglı hîz olsa o pâzengin
 Çıkınca kalmaya ecdâdı puşt u gidi vü apuşt
 Gören der ol necâset gûne reng-i ruyile anı
 Oku genez deyince g... vermez ağzına nevbet
 Erince keyfî ağzını ecel tutamaz iken anın
 Budur var ise ol b... meçik dedikleri afet
 Gidinin arselik puştluk kodoşluk hep kemâlinde
 Ederdi Vahdetîlikde eger o...bî-minnet (SK Kk14/25-31)*

*Nevi zade bize bu şîve-i hizâne neden
 Seni s... bize eller gibi matlab değil â
 Kim s...sencileyin divi eşekler s...
 A genez hadisemiz gîr-i şütür-leb değil â
 Geçdiyse buzeveng gîr-i şütür-leb hâzır
 Öyle taslık g... her hadise ensab değil a (SK Kk151-3/)*

Lakabı veya meşrebi derviş olan kişinin tasviri baştan sona oğlan-perestlik üstüne kuruludur.

*Hâbbezâ köhne gulâm-pâre-i bi-tab-ü direng
 Ki gulâm-pârelük etmiş teresün anın destini teng
 Gidinin hem iki ayağı çukurda hem leng
 Oğlan ardınca urur yine peyk gibi celeng
 Tayy eder bir günde hezaran ferseng
 Sürünür susaya kalınca misali herçeng (SK Kk16/1-3)*

Osmanlı şiirinde sevgili imgesine cinsiyet ve cinsellik atfetmenin imkânsızlığı belli olduğuna göre bu bayağı tasvirler mücerret, sembolik bir dil içermemekte ve Osmanlı sosyal hayatında herhangi bir somut karşılığı bulunmamaktadır.

Türkçe divanda hicvedilen kişiler için kullanılan tabirlerin *Sihâm-ı Kazâ*'da kullanılan ifadelerle karşılaştırılması eserdeki zihniyetin niteliği hakkında fikir verir. Aşağıdaki sözler divanın hiciv bölümlerinden alınmıştır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 9/3 Winter 2014

Erbâb-ı hased, süfehâ, müteşâir, esîr-i kayd-u sûret bir alay bî-hûde hayvân, köpek, câhil, bî-dîn, o gûne kâfir, kilâb-ı rüzgâr, düşmen-i erbâb-ı dil, har-tab-ı leîm, hasûd-ı nâ-bekâr, kaşmer, bâtil har, câhil-i ebter, hasûd-ı hod-kâm, kısmet-i Îlâhîye münkir, nâ-bekâr-ı siyeh-baht, zât-ı habîs, gaddâr, çep-endâz, har-ender-har-ı âlem, biri birinden ahasa ü müzevvir ü azlem, fesâd-ı fâhiş, galat-perdâz-ı mânâ, müzevvir Türk-i lâ-yefhem, har-i Deccâl ile tevem, eflâtûn-echel, bahtek-i alem, ebleh-firîb-i rüzgâr, eşirrá-yı zamâne, İfrît-şemâil, Deccâl-i yavân-sîret, sîmâ-yı zamâne, turfa-har-ı bîhûde-i hod-rây-ı zamâne (başına buyruk), nobran, bun-zede hasûd-ı hodgâm ehl-i hased, tab-ı keç-fikr-i hasûd, bî-hired, mâsadak-ı belhüm edall, har-zarîf-i hod-rey, mülhid-i tebâhî, dili iblîs tekye-gâhı, herze nifâk u hercâyî.

Nefî'nin divanlarında okuyucuya büyük haz veren mücerret sembolik dil, *Sihâm-ı Kazâ*'da somutlaşır ve bayağılaşma vasıtası olarak kullanılır. Kimi küfür ifadelerinin aynı şiirde aşırı sayıda kullanılması, zihni bir çürümenin dil yoluyla dışa vurulduğunu gösterir. Eserde sadece belli bir cinsle duyulan eğilime gönderme yapan kelimelerin çeşitliliği ahlaki kirlenmenin seviyesini gösterir:

Akur mahdum mehadim hiz hayyiz hizan, ibne, puşt civân/civânân, genez,kodoş, gîr, kûn, nerre, kavat, gidi, oğlan, it, pezeveng (buzeveng, pazeng), körpe şütür, şütür leb, mehrez 4, müsakkab, çeledi, zarîf, luti, husye, gulam-pâre, hakkak, hünsa, kaltabân, innîn, gürk, hadım, bâdgûn, maak, felemmâ, fîrûmâye, mâye-zede, şifalı mâde, kes-i zen, za'fi bah, nakkâ, livata, arselik, derd-i hıkke, nazûk.

5.Ulvi değerler için süfli tabirler kullanma

Ulvi ifadeler süfli sözlere payanda yapılır; sövme ve koğuculuğun dindarlığa engel olmadığı mesajı verilir. Sövgü ve fezâzatin içine “*hak huzurunda*”, “*hak bilir*”, “*hak sözü*”, “*Mevla'nın lutfuna muntazır*” gibi kalıp halinde tekrarlanan ifadelerle samimi bir dindarlık gösterisi eklenir:

*Dualar idelim şimden gerü sıdkile mevlaya
Ki ola hânedan-ı Âli Osmanın nîgeh-bânı-olsun (SK K2/54)*

*Men ne ânem ki zebûnî-keşem ez-çarh-ı felek
Felegi hicv ederim cevri ni görsem a köpek (SK K3/60)*

Feleğin cevri ni takdir eden yaratıcıdır.

*Haşre dek sağ kalırsam da sana şetm ederim
Hak sözü söylemeden hiç usanmam a köpek (SK K3/61)*

Kimse haşır gününe kadar sağ kalamayacağı unutuluyor ve sövmek hak söz ile eş tutuluyor. Hak söz kişinin yapmış olduğu hataları yüzüne çekinmeden hatırlatıp onu doğru olan söz ve eyleme davet için söylenir.

*Feleğin âdetidir bir nice böyle düm
Sadr -ı âlâya çeker ol yere nâ-kâbil iken (SK Tb5/37)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

*Ey felek kim dedi böyle b... s...meydane
Böyle b... deliyi getiresin divane (SK Kk8/1)*

*Hâtır-ı devlet için ya taleb-i cennet için
Terk olur mu bu kadar manî-i mülhem a köpek (SK K3/62)*

Sövmek kişiye ilham edilmiş mana ile bir tutuluyor. İlham ise *Nef'i Divanı*'nda vahyin bir şubesi gibi kabul edilir. Eserdeki şiir ilham eseri olunca içindeki düşünce ve fikirler de kutsallaştırılmış olur.

*Hamdülillah oldu maktul ol vezir-i rû-siyah
Kim yüzü kara t...n dahi tire-renk idi (SK Kk4/1)*

*Şehden olmazsa bu ihsan bize haktan umarız
Daima muntazırız lutfuna biz mevlanın
Devleti devlet-i İslamı zebûn etti hele
Kati lutf eyler ecel mevtine etse acele (SK Tb5/21-22)*

*Haznedar başısı on altı yaşında bir hîz
Bir saray başladı piri yapamaz paşanın
Ya ilahi dilerin kahr ola etbai ile
Rûz u şeb cümle duası bu durur dünyanın (SK Kk7/8 11)*

*Barekallah zihî kudret-i hak celle celâl
Nedir ol Türk-i müzevvir suhan-i turfa makâl
Cümlesinden bu mülhidân-ı harın
Hikmet-i kird-kâre aşk olsun (SK Kk10/1-2)*

Şiir dedikodu ve zevzeklik aracına dönüştürülür ve itibarsızlaştırılır.

*Anı da edemedi kış basdı
Çaldı nâçâr kalup kûs-i rahîl
Yestehi eyledi kat kat galebe
Ne b...ar yer dahi ol herze vekil
Bir ziyâd olmasa derdüm tarih
B... yiyemedi b...cı Halil (SK Kk17/5-7)*

*Neler etmişdir biçare kayın anasına
Ya büyük kardaşına dahi mukaddem a köpek (SK K3/38)*

6. Doğuştan gelen kusurlar ve dış görünüş ile alay etme

Ubicini Osmanlı insanının kişilere fiziki görünümünden dolayı lakap taktığını ama bunun hiçbir zaman aşağılanma maksadı ile yapılmadığını gözlemler: “[Topal, tek göz, kambur, kel, cezzar gibi, insanlara] Lakap takma âdetinin sebebi şudur: Bu mağrur ve ağırbaşlı millette ne kibir,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

ne de insana saygısızlık vardır. Her bakımdan Allah'ın iradesine boyun eğen Osmanlı, başka millete mensup biri için hakaret ve alay sayılan sözlerden gocunmaz. Her şey Allah'tan der ve geçer." "Orada ahlak birdir... Allah, kanun ve vicdan orada aynı dili konuşurlar."¹⁸

Sihâm-ı Kazâ'da ise insanlar organları ve fiziki kusurları üzerinden aşağılanır. Şiire hâkim olan zihniyet şahsi garaz ve kinin ölçüsüz ve kontrolsüz bir biçimde ifade edilmesidir. Hicvedilenin uzuvları ve kendi eseri olmayan fiziki kusurları hakaret aracı ve unsurudur. İnsanın beşer oluşunun eseri olan mahrem eylemler ilk yirmi beyitte hemen her mısradaki alay ve aşağılama aracı olarak kullanılmıştır.

*Ne etvârı münasip meşreb-i erbâb-ı irfane
Ne dîdârı mübarek ana kim hayra eder niyyet
Likâsı güldürür mevtayı bir şekl-i garib ancak
Edası öldürür insanı amma bundadır hikmet
Şifâli mâdedür mâder peder rûbâh-ter ana
Aceb mi sarı sırtlan kendi olsa ol köpek-siret (SK Kk13/14)*

*Gören timsah-ı müsteski sanursan ola terhibini
Dehanundan gelür b... gibi daim buy-i pinhanı
Dehanı b... bostan kendidir güya ki vüsatde
Eşekbaşı gibi bir bir dikilmiş köhne dendanı
Pür olmuş ol kadar çirk-ab-ı beyn ü dehanıyla
Dibi yok bir heladır guyiya çah-ı zenahdânı (SK K2/14- 16)*

*Gelmedi şehrimize olmağa bundan evvel
Böyle rustâyi şekil böyle acaib- heykel
Nedir ol turfa şemail nedir ol ucbe-rika
Şöhre-i şehir değil suhre-i dehr olsa mahal
O yoluk kaşlar ile ol semeri eğri burun
O Acem mâisi gözler ve o zırnihi sakal (SK Tb5/45-47)*

*Çehresi zarta-i hizan ile ile pür zahm-ı tüfeng
Sıklet-i zâtı Keşiş Dağı ile dengâdeng
Kendi amma ki acep mashara-i câbük ü şeng
Hem saf-ı nekbetiyâne sipeh-ârâ serheng (SK Kk16/3-4)*

Algı yönlendirme unsurlarından biri olan *afyonculuk mazmunu* ile bu eserde de karşılaşılr:

*Tuvânâ olsa olurdu har-ı Deccâle har-bende
Veli berş âfetin almış teninde kalmamış kuvvet (SK Kk14/4)*

Eserde aşağılanan kişilerin yüz rengi ile başka bayağı nesnelere arasında benzeyen ve benzetilen ilişkisi kurulur ve benzetme unsuru olan sarı renk sürekli tekrarlarla bilinçaltına yerleştirilir. Gerçekte kişinin yalnızca sarılık hastalığı vardır.

¹⁸Ubicini, *age.*, s. 54.

Çingene derdim eger olsa sarı çingane
 Ana benzerdi mutlak safravi tab olsa çingâne
 Ana benzerdi ger düşse boyunca b... her gurbet
 Ana benzerdi ger ishâle olsa mübtelâ Zerdüşt
 Ana benzerdi ger bîmâr edeydi bahtekî liynet
 Ana benzerdi ger sürse yüzüne zerdeçav İblis
 Ana benzerdi ger cinni olaydı kehrübâ-talât
 Anın hâk-i tenin kibrit-i zırnıh eylemiş gûyâ
 Vücûd-i âdem-i halk etdiği demde yed-i kudret
 Kime yâr olsa olur nikbeti lâbüd ana sâri
 Muhassal kendi ancak sarılık dedikleri zahmet (SK Tb5/59)

Şifâli mâdedür mâder peder rûbâh-ter ana
 Aceb mi sarı sırtlan kendi olsa ol köpek-siret (SK Kk14/15)

Ve beng-i zerde-gûş u kâse lebs-i iblis-i pür telbis
 Fuzûl u jaj-hây cîlf-i muhannes şekl-i bî-gayret (SK Kk14/21)

Himâr-ı zaferân galtide-zerde esb-i gülgûn-fes
 Kiraz-ı gûy-alûde muhannâ-kelb-i bî-rağbet (SK Kk14/23)

Gören der ol necâset gûne reng-i ruyile anı
 Oku genez deyince g... vermez ağzına nevbet (SK Kk14/29)

Çehresi b... gibi zerd olduğunun vechi budur
 B... aş yerir imiş validesi hâmil iken (SK 5/40)

Benzemez hiçbirine yetmiş iki milletten
 Çingene derdim eger olsa sarı çingane (5/49)

Der gören çehre-i zerdiyle o b... ağzı
 Bir bakır havruza gûya ki urulmuş saykal (SK Kk15/5)

Riş-i zerd ü ruh-ı esferle görün Etmekci
 Kendi renginde aceb bulmadı mı damadı
 Akıbet devlet-i İslamı yıkarsa bu yıkar
 Kendi Deccal Ben-î Esfer olur evladı (SK M5)

Fırsatî tâ bu kadar sarı olur mı âdem
 Âreder girmege bu renge b... iblisün
 Reng-i rûda seni gerçi basar b... anun
 Ana gâlib gelür amma ki senin telbîsün (SK M96)

7. Farklı Irk Ve Etnik Unsurları Aşağılama

17. yüzyılda ırki kavramlar aşağılanır ve ırk mefhumu maksatlı olarak ön plana çıkarılır. Aşağıdaki şiirde hicvedilen kişiler üzerinden Osmanlı toplumunu oluşturan farklı ırklar ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 9/3 Winter 2014

topluluklar için kin ve nefret hisleri açığa vurulmakta ve eserin genelinde bu yaklaşım sergilenmektedir.

*Vezir-i mülk-i İslam olmağa lâyük mıdır andan
Donuz çobanı Gürcü, Ermenisi, Türki Lâz ü Çingânı (SK K2/9)*

*Sitemdir cümle Gürcistan'a ger Gürci olursâ bu
Meded-güster melik işitmesin bu zulm ü bühtanı (SK K2/10)*

*Hata mı etti hep bunlar ne bok yer bu köpek Gürci,
Hata kendindedir kim bilmez asla kadr-i insani
Veziriazam oldu öyle bir har Gürcü-i nâdân
Ana çok görmedim asla ben ol dârât u ünvanı (SK K2/36-37)*

Gürci hınzırı a samson-ı muazzam a köpek (SK K3/1)

Dini İslam olan kişiler rahatlıkla Yahudi veya Hristiyana benzetilir.

*Aksakalla sanasın bir ata papazı idi
O Yahudi beçenin tut ki ya babası idi (SK Tb5/33)*

*Suhre-i Rûm u Acem kaşmer-i Kürd-i direng
Bulamazsın âlemi arasan bir böyle dübeng (SK Kk16/7)*

*Çok değil mi sana ey Bâki-i apuş bunca nâz
Gel senünle bahs-i mâküledelüm tenhâ biraz
Bir Haleb tâtı baban sen poh-ı zarif-i Edrine
Ceddün ise Askalâni bir yahûdidir genez (SK M9)*

Eserin şairi *Askalân* beldesinin Filistin-Mısır şehri olduğunu bile bilir. Müslüman bir kişiyi Yahudi olan geçmişinden ötürü aşağılar ve ırkçılık yapar:

*Bu ne küstahâne himmettir ayâ Habbâz-ı dîn
Bî-tekellüf sadre geçtin âmil-i çingân iken (SK M4)*

*Düşme isbât-ı neseb kaydına ey Bâki-i puş
Bu habâisle yahûdi dahi senden yigdür (SK M10)*

Avrupalı Seyyahlar İslam ile önce Türklerin şahsında karşılaştıkları için, Osmanlı'da toplumsal ve dini hayat hakkında her türlü anlatımı ve değer yargısını Türk kelimesi üzerinden oluşturur. Busbecq, gezdiği Osmanlı topraklarında karşılaştığı Türk insan tipini şu sözlerle tasvir eder:

“Onlarda güçlü bir imparatorluğun bütün kaynakları, yıpranmamış bir güç, tecrübe, dövüşte ustalık ve savaş görmüş askerler, zafere alışkanlık, zorluklara tahammül, beraberlik, düzen, disiplin, kanaatkârlık ve tedbir var. Yoksulluk, kişisel israf, zayıf bir güç, maneviyat bozukluğu, tahammülsüzlük, eğitimsizlik ise bizde. Asker itaatsiz. Subaylar para canlısı. Disiplin küçümseniyor. Başıbozukluk, umursamazlık, ayyaşlık ve

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

ahlaksızlık yaygın. En kötü olan da şu: Düşman zafere alışkın biz ise yenilgiye.”
“Sultanın etrafından tek kişi yoktu ki itibarını kendi kişisel cesaretinden başka bir şeye
borçlu olsun, doğduğu aileden dolayı diğerlerinden farklı kılınsın.” “Fazileti,
soyluluğa tercih etmişler.”¹⁹

Sihâm-ı Kazâ'da ise, o dönemde zihinlerde var olan bazı temelsiz imaj ve yapılan bazı yakıştırmaların çok ötesinde *Türk* kelimesi üzerine aşırı bir olumsuzluk yüklenir. Diğer ırk ve unsurlar benzetme unsuru olarak kullanılırken, *Türk* kelimesinin hicvedilen kişi için doğrudan isim olarak kullanılıp aşağılanması kuşku uyandırır:

Hiç hazm olmaz iken çehre-i nâ-hemvârı
*Ne bela idi o **Türkün** sığama destarı (SK Tb5/66)*

*O faziletle bak eşek **Türke***
Asrının hâce-i efdali görünür
Veysiye bir gün andım anı dedi
Ne dedi gör ne olmalı görünür
*Gider ol **Türk-i** dünü kim dahi*
Torbasında seferceli görünür
Ben de dedim ana latife edip
*Ki o da **Türkün** ekmeli görünür (SK Kk6/44-47)*

*Nedir ol **Türk-i müzevir** suhan-i turfa makâl*
*Öyle **Türkün** kasab'üs-sebk-i belâgat yerine?*
Kef-i destinde ya ser-deste gerekdir ya kavâl
*Öyle **Türkün** yâraşır kande ise yanında*
Kise-i defter-i mana yerine eski çuval
***Türk** tursun tutalum kendi imiş bu fende*
O da olmazsa yâ ...ola yâ Rüstem-i Zâl
Hünéri var ise gelsin biricik elleşelim
İşte tig-i suhan işte ser-i meydan-ı hayâl
***Türke** Hak çeşme-i idraki haram etmiştir*
Eylese her ne kadar sözünü sihr-i helâl (SK Kk9/1-6)

Bana tan etmesin yârân edersen hicve ger rağbet
*Zaruri iktizâ etdirdi bir **Türk-i denî- hilkat***
*Ne **Türk-i** etrâk bir millette yok hem-cinsi hem-zadı*
Megergül-i beyâbânı ola anınla hem millet
*Ne **Türk idrâki** yok izânı yok bir kaltâbân har*
Yenür sanır alef gibi anılsa nâm-ı haysiyyet (SK Kk14/1-3)

8. Kendi Kendini Değersizleştiren Kindar Bir Şair

Sihâm-ı Kazâ şairi devlet adamlarının yalnızca azlini değil katledilerek öldürülmelerini ister. İnanmış bir insanın Allah'a tevekkül eden bir kişilik değil, kinini zapt edilmez bir ruh hali ile

¹⁹ Busbecq, Ogier, G de, *Türk Mektupları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005, s. 10-11.

şiddet diline dönüştüren bir şair konuşmaktadır. Sövgülerde amaç haksızlıkları nazım yoluyla eleştirmek değil şahsi intikamdır.

*İntikam almaz isem hicv ile ben de andan
Şairiyyet bana her vechile bühtan olsun
Zühresin tig-i zebanımla çalup çâk edeyim
Düşmanın şâd ü ehıbbasını gam-nâk edeyim (SK Tb5/8-9)*

*Sen kadar düşman-ı devlet mi olur a hınzır
Ne durur saltanatın sahibi bilsen a köpek
Addolunsa olunsa eğer esbâb-ı nizam-ı devlet
Seni katl eylemedir cümleden elzem a köpek
Ehl-i dil düşmanı din yohsulu bir melunsun
Öldürürlerse eger can be-cehennem a köpek (SK K3/11-13)*

*Yine devletleri bir yerden ola bergeşte
Erişe sâika-i hışm-ı Hudavend-i ezel
Cümle etba-ı ile kahrede hak melûna
Yedi kat yere geçüp hemdem ola Karuna (SK Tb5/54-55)*

*Devlet ü dine bunun ettiği hayf ü gadri
Olsa malum-ı şerifi eğer Ahmet Hanın
İtikâdım bu ki bir an komayıb dünyada
Öldürüp ol köpeği saldı bütün şeytanın
Şehden olmazsa bu ihsan bize haktan umarız
Daima muntazırız lutfuna biz mevlanın
Devleti devlet-i İslamî zebûn etti hele
Kati lutfeyler ecel mevtine etse acele (SK Tb5/19-22)*

9. Sosyal ve Ahlaki Çözölmeyi Eleştirmeyen Hiciv

Kişilere uğursuzluk atfetmenin inancına aykırı olduğunu unutan şair, hicvettiği kişileri bu kavram üzerinden aşağılar. Devrindeki toplumsal savruluşları ve idari bozulmayı hicvine konu edinmez. Birkaç beyitte değindiği kötü icraatı duyduğu aşırı kini dile getirmek için malzeme olarak kullanır. Buralarda ince ve işlenmiş bir dil yerine bayağı bir dil kullanıldığı için, eleştirileri kalıcı bir iz bırakmaz.

*Böyle ...u nice serdâr olsun
Hak belâ vere kim olduysa delil
Askerin nısfını kırdırdı yine
Eyledi saltanatı har u zelîl.
Abaza kendi ...dı turalım
... basmış o kâbus-ı sakil
Hüner olur mu hakikatte bu yâ
Bu kesir ola hususan o galîl (SK Kk17/1-4)*

*Başlayam vasfına ol zalim-i bi-pervanın
Böyle melunu olur mu görünüz insanın
Evvela şumluğundan edeyim bahsi biraz*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

Gerçi malûmudur ol gösgötüri dünyanın (SK Tb5/12-13)

Ekmekçi Ahmet Paşa'nın uğursuzluğu devlete aşırı *hayf ü gadr* yani zulüm ve haksızlık ettiğine de teşmil edilir. Bu da öldürülmesi için yeter sebeptir:

*Devlet ü dine bunun ettiği hayf ü gadri
Olsa malum-ı şerifi eger Ahmet Hanın
İtikâdım bu ki bir an komayıb dünyada
Öldürüp ol köpeği saldı bütün şeytanın (SK Tb5/19-20)*

*Böyle b... deliyi getiresin divane,
.....ıfsada eğer gelmese ol yer yüzine
Böyle ferzend-i halef olmaz idi şeytâne (SK Kk8/1-2)*

10. Kadı, Seyyit, Müderris, Müftü, gibi Dini Payelerin Aşağılanması

Toplum nezdinde saygınlık alameti olan ulema sınıfına ait payeler ve *Sihâm-ı Kazâ*'nın tezvirlerinden payını alır. Özellikle Farsça divandaki ilmi ve irfani kavrayış ve samimiyet ile eserin zihin yapısındaki tezat çok barizdir:

*Sen bu habîs ü nifâk ile hâşâ
Seyyid isen eğer Yezid olayım (SK M63/2)*

*Seyyid isen de ey har-ı bahtek
Seyyid-i mülhidân-ı âlemsin (SK M64/2)*

*Laf-ı kavat-ı müderris beni bin ...diye
Bin müderris kadar eşrafa mukarreb değil a (SK Kk16/9)
Ehl-i ilmim der ise başına çarpsın ilmin
Sair erbâb-ı suhen cehl-i mürekkep değil â (SK Kk16/13)*

*Kâdi-i mültezim-etvar u harâmi- sired
Müfti-i meseledân zurefâ-yı cühhal (SK Kk9/11)*

*Nevi zâde nice kadılık edersin sen kim
Şer-i bir mes'ele bilmezsin eyâ puşt aslâ
Evvela b... bulur muydu nü
Olsa malûmun eger mesele-i istinca(SK M55)*

*Ey hafız-ı sefih ü zarif-i deride-gün
Hakkâ budur ki haylice puşt-ı zamânesin
Düşse zamân-ı harle acep mi muâmelen
Zira ki ol zamân ise sen de zamânesin (SK M58)*

*Etmedi ahde vefâ yuf Arnavud monlâsma
Zu'mına bak ol hariun hem vaz-ı bi-mâ'nâsına
Ben inanmam ol kadar irfân da çokdur ol hara
Kim cenâbetle imamet eylemiş monlâsına(SK M110)*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

*Kendim bilirim ben ki ne Hızram ne Mesihâ
Âlem dem-i cân-bahşım ile gerçi ki doldu
Cibril-i şaki olduğuna kalmadı şübhem
İfrît-i mukaddes ne desem yansılar oldu (SK M106)*

*Kim görse o sûretle vezir olduğunu der
Bir gevher-i pâk idi b... düşdü sadâret (SK M3)*

*Kâdi-i Mısr olduğun dem neydi ana iltifât
Âlemi ahmak sanursun sen de bu idrâkile (SK M38)*

*Beyhude sanma hicvimi ey Kirli fâhişe
Fetva-yi şer'e neydi senin ol ihânetin
Gör tab'umun alakasını feyz-i hakk ile
Hicvile aldı kinini senden şeriatün (SK M28)*

Sonuç

Edebi eserlerin içeriğindeki zihniyetin temsil değeri hakkında yansız ve doğru neticelere, titiz bir inceleme ve tenkit süreci ile ulaşılabılır. Aynı şairin kaleminden çıktığı iddia edilen iki ayrı nazım eserin muhtevasındaki farklı ahlak anlayışı ve kişilik özellikleri okuyucuyu kuşkulandırır. Bu bakımdan şair ve yazarların diğer eserleri ve benzer muhteva veya temada başka eserler kuşkulanan nazım ile karşılaştırılmalı ve eserin yazıldığı iddia edilen tarihi dönem ve süreç üzerinde titizlikle durulmalıdır. Bizzat yabancı seyyahların o devrin Osmanlı Türk toplumu içinde yaşadıkları deneyim ve yaptıkları gözlemler, *Sihâm-ı Kazâ*'da sergilenen içeriğin toplumda izdüşümünün olmadığını doğrulamakta; bu içeriği makul gösteren veya sıradanlaştıran yaklaşımların tarihi gerçeğe bağdaşmadığı görülmektedir.²⁰ Bu makalede *Nef'i Divanı* ve *Sihâm-ı Kazâ*'da sergilenen iki farklı şair kişiliğinden hangisinin, şairliği edebi bakımdan kusursuz, inancında samimi ve ahlaken temiz Nef'i'yi temsil ettiği sorusu soruldu. Bunu tespit edebilmek için iki eser edebi düzeyi, içeriği ve verdikleri mesajlar bakımından karşılıklı bir okumaya tabi tutuldu ve ayrıca *Sihâm-ı Kazâ*'da nazımın içerdiği mesajlar uygun başlıklar halinde tahlil edildi. Dil, üslup ve içerik bakımından yapılacak daha ayrıntılı incelemeler, eserin içerik olarak inançlı bir topluma niçin hitap etmediğini ve zevk-i selim sahibi 17. asır divan şiiiri okuruna edebi bir haz veremeyeceğini tespit yarayacak veriler sunacaktır.

KAYNAKÇA

ATALAY, Mehmet, "Nef'i ve Sınır Ötesine Yazdığı İki Farsça Kaside", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2/2, İstanbul, 2008. s. 25-48.

AKKUŞ, Metin, *Hicvin Ankâları, Nef'i ve Sihâm-ı Kazâ*, Akçağ Yay., Ankara 998.

BAYPINAR, Yüksel, "Hiciv Kavramı Üzerine Bir İnceleme", *AÜ DTCTF Dergisi*, c. 29, Sayı 1-4, Ankara 1978.

²⁰ "Şuara ve üdebadan bazıları hakkındaki manzumat-ı hicviyyesi ise **baziçe-i şütum** kabilindendir. Buna ise cumhur-u üdeba lisanında **mel'abe-i şiir** itlak olunur. Mukattat-ı Sihâm-ı Kaza mazbutu olan zevata meçhul değildir ki Nef'i ekser-i kıtaatını mukabele-i bilmişil olarak inşad eylemiş ve bu hususta "elbâdi azlemu" hükmü müşarünileyhe musallat olan şuaraya raci' olmuştur." Ebuuziyya Tefvik, age. s. 64.

- BUSBECQ, Ogier G., *Türk Mektupları*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.
- COŞKUN, Menderes (2011), "Latîfî'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi SBD*, S. 23, Isparta 2011. s.1-25
- EBUZZİYA Tevfik, *Nef'i*, Matbaa-i, Ebuzziya, İstanbul 1311.
- ERKAL, Abdülkadir *Divan Şiiri Poetikası (17. yy.)*, BDK Yay., Ankara 2009.
- GIBB, E. Wilkinson, *A Histroy of Ottoman Poetry*, Luzac and Co, London 1904.
- HORATA, Osman, "Nef'i'nin "Sözüm" Redifli Kasidesinin İstiare Zemini", *Bilig*, s. 61, 2012. s. 143-156
- İPEKTEN, Haluk, *Nef'i: Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1996.
- KARAHAN, Abdülkadir, *Nef'i Divanı'ndan Seçmeler*, KB Yay., Ankara 1992.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Divan Edebiyatı Antolojisi*, Akçağ Yay., Ankara 2006.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, Ötüken Yay., İstanbul 1979.
- NEF'Î, *Nef'i Divanı*, (Haz. Metin Akkuş), Akçağ Yay., Ankara 1993.
- UBICINI, J. Henry, *1855'de Türkiye*, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, c.2, İstanbul 1977.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/3 Winter 2014

